

การสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตและผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาในประเทศช่วงทศวรรษที่ 1920-1930

Soviet Union Political Communication and Its Impact on Buddhism in the Country during the 1920s-1930s

ปริตต์ อรุณโอษฐ์¹

Parit Aroonoast

Received: January 08, 2023

Revised: June 08, 2023

Accepted: June 09, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาททางการเมืองของสหภาพโซเวียตในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 และ 2) ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตเพื่อต่อต้านพุทธศาสนาในประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว บทความเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลผ่านการพรรณนาความ และตอบให้ตรงตามวัตถุประสงค์ ผลการวิจัย พบว่า ในระหว่างทศวรรษที่ 1920-1930 พุทธศาสนามีความสำคัญต่อสหภาพโซเวียตในหลายลักษณะ โดยในช่วงแรกพุทธศาสนายังไม่ได้รับกระแสต่อต้านและถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการปฏิวัติในภูมิภาคตะวันออกไกล แต่ในภายหลังพุทธศาสนาถูกจัดเป็นภัยคุกคามและสิ่งที่จะต้องถูกกำจัดให้หมดไปจากสหภาพโซเวียตเช่นเดียวกับศาสนาอื่น ทั้งนี้กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตในการต่อต้านพุทธศาสนาประกอบด้วย 1) ผู้ส่งสาร: หน่วยงานภายใต้ชื่อ “สหภาพนักต่อสู้เทวนิยม” 2) สาร: ประกอบไปด้วยสารที่ระบุถึงพุทธศาสนาในฐานะสิ่งที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า สารที่กล่าวโจมตีไปยังบุคคลที่เกี่ยวข้องทางศาสนา สารที่เชื่อมโยงพุทธศาสนากับความเป็นศัตรูทั้งในและ

¹ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; Thammasat University

จากนอกประเทศ 3) สื่อหรือช่องทาง: สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปวารสาร หนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ทางการเมือง รวมถึงการจัดบรรยายและการประชุมวิชาการเพื่อการต่อต้านศาสนาพุทธศาสนา 4) ผู้รับสาร: ประชาชนชาวโซเวียตที่นับถือพุทธศาสนาในเมืองบูเรียเทีย เมืองคัลมียเคีย และเมืองตูวา 5) ผลกระทบ: ในภาพรวมยังไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากไม่สามารถเปลี่ยนความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นได้ให้เข้าเป็นสมาชิกในหน่วยงานของรัฐและเลิกนับถือศาสนาได้ 6) ผลย้อนกลับ: การตระหนักถึงความล้มเหลวในการผลักดันกระแสการต่อต้านพุทธศาสนาในเมืองพุทธต่าง ๆ ในโซเวียตของพรรคคอมมิวนิสต์และสหภาพนักต่อสู้เทวนิยม ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นกรณีศึกษาถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอุดมการณ์ทางการเมืองได้

คำสำคัญ: สหภาพโซเวียต, พุทธศาสนา, ลามะ, โฆษณาชวนเชื่อ, รัสเซีย

Abstract

The purposes of this research article were 1) to study the political role of Buddhism in Soviet Union during the 1920s-1930s; and 2) to study and analyze the political communication process of Soviet Union against Buddhism in the country during that period. This was a qualitative research by gathering information through related documents and research, analyzing and synthesizing data through descriptions and answering them according to the objectives. The results of the research found that during the 1920s-1930s, Buddhism was important to the Soviet Union in many ways. At first, Buddhism did not receive any resistance and was used as a tool to support revolution in the Far East. But Buddhism was later considered a threat and had to be eradicated from Soviet Union like other religions. In this regard, the political communication process of Soviet Union in opposition to Buddhism consisted of 1) sender: agency under the name “Union of Atheist Fighters”; 2) message: it contained messages that identified Buddhism as something that impeded progress. Message that attacked people involved in religion linking Buddhism with hostility both inside and outside the country; 3) media or channels: printed media in the form of journals, newspapers, political posters including the organization of lectures and academic conferences for opposing Buddhism; 4) receiver: Soviet

citizens who believed in Buddhism in Buriatia, Kalmykia and Tuva; 5) feedback: overall, it was not successful because it was not possible to change the beliefs of local people to become members of government agencies and to stop practicing religion; 6) feedback: recognizing the failure of the Communist Party and the Atheist Fighter Union to drive anti-Buddhist sentiment in Buddhist cities in the Soviet Union. The results of the study can be used as a case study for studying the history of the relationship between religion and political ideology.

Keywords: Soviet Union, Buddhism, Lama, Propaganda, Russia

บทนำ

พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญกับชีวิตมนุษย์ในหลากหลายสังคมทั่วโลก ในตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ส่งผลถึงการก่อร่างสร้างเอกลักษณ์ ลักษณะเฉพาะประจำชาติ ตลอดจนตัวตนของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ๆ ได้ เนื่องจากหลักคำสอนต่าง ๆ มีผลให้ผู้ศรัทธายึดถือปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิต มีผลผูกพันถึงการประพฤติและปฏิบัติตนทั้งต่อตนเองและสังคมบนพื้นฐานของหัวใจของพุทธศาสนาในการยกเว้นการทำชั่ว การทำความดี และการทำให้บริสุทธิ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541) ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐและผู้นำของสังคม พุทธศาสนาสามารถอยู่ร่วมกับผู้คนและได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในหลายสังคมมาอย่างยาวนานดังกรณีในประเทศไทย อินเดีย และอีกหลากหลายประเทศในภูมิภาคเอเชีย อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาต่างเผชิญกับความท้าทายที่สามารถส่งผลถึงภาพลักษณ์ในการรับรู้ของประชาชนทั้งในและนอกประเทศ ตลอดจนส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงจนสามารถรื้อถอนความศรัทธาเดิมที่มีอยู่ของผู้คนได้โดยมีปัจจัยทางการเมืองเป็นดั่งแรงที่สำคัญ หนึ่งในกรณีดังกล่าว คือ ความขัดแย้งกันระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองและพุทธศาสนาที่สะท้อนได้ชัดเจนในยุคสมัยสหภาพโซเวียต

สหภาพโซเวียตเป็นรัฐที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของภูมิภาคยูเรเชีย ก่อตั้งภายหลังการล่มสลายของจักรวรรดิรัสเซียในยุคของซาร์นิโคลัสที่ 2 ซึ่งเป็นซาร์องค์สุดท้าย โดยทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงปี ค.ศ. 1917 เน้นการบริหารประเทศในรูปแบบพรรคการเมืองเดียว คือ พรรคคอมมิวนิสต์ ในสหภาพโซเวียตประกอบไปด้วยหลายสาธารณรัฐ แต่สาธารณรัฐที่ใหญ่ที่สุด คือ สหพันธ์สาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตรัสเซียที่มีเมืองหลวงคือกรุงมอสโก ปฏิเสธไม่ได้ว่าภายใต้การบริหารงานหลักของพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตยึดถือลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิ

มาร์กซ์-เลนิน เป็นตัวขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยมีเป้าหมายสำคัญคือการกำจัดชนชั้นนายทุนจากระบบทุนนิยมและให้การสนับสนุนแรงงานชนชั้นกรรมาชีพเพื่อเข้ามาับบทบาทหลักในสังคม และหนึ่งในภารกิจที่สำคัญในการบรรลุถึงสังคมแบบคอมมิวนิสต์คือการกำจัดบทบาททางศาสนาในสังคมของตน สอดคล้องกับคำกล่าวในงานเขียนของคาร์ล มาร์กซ์ ผู้ที่เป็นต้นตำรับแนวความคิดคอมมิวนิสต์ที่ว่า “ศาสนา คือ ฝิ่นของประชาชน” หรือ “เมื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ได้เริ่มต้นขึ้น ลัทธิเทวนิยมก็ได้เริ่มต้นเช่นกัน” (Marx Engels Archive, 1932) ข้อความต่าง ๆ ข้างต้นสะท้อนถึงแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายของรัฐโซเวียตช่วงแรกในหลายช่วงเวลาภายใต้การนำของเลนินและสตาลิน โดยศาสนาคือสิ่งที่ เป็นปฏิกิริยาต่อพรรคและต้องถูกลดบทบาทไปจากสังคม อุดมการณ์ทางการเมืองดังกล่าวจึงเป็นความท้าทายต่อการดำรงอยู่ของศาสนาต่าง ๆ ในสหภาพโซเวียต รวมถึงพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่มีจำนวนประชากรนับถือไม่สูงเมื่อเทียบกับศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ โดยในทศวรรษที่ 1930 พุทธศาสนามีจำนวนผู้นับถือประมาณ 6 หมื่นคน ในขณะที่คริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์มีผู้นับถือ 17 ล้านคน (Трикстер, 2021) ทั้งนี้หนึ่งในแนวทางดำเนินนโยบายที่มีต่อศาสนาคือการสื่อสารทางการเมืองผ่านช่องทางต่าง ๆ ไปยังประชาชนชาวโซเวียต

การสื่อสารทางการเมืองเป็นแนวคิดและทฤษฎีทางวิชาการที่มีลักษณะของความเป็นสหวิทยาการเพื่อศึกษาถึงการสื่อสารที่มีเป้าประสงค์ทางการเมือง กิจกรรมของการสื่อสารทางการเมืองเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นครอบคลุมทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว (พัททล เสวตวรรณ และพระครูอุทัยกิจพิพัฒน์, 2565) เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ตลอดจนทัศนคติทางการเมืองในระหว่างบุคคล อีกทั้งยังครอบคลุมถึงกิจกรรมของภาครัฐเพื่อเป้าหมายในการให้ประชาชนของตนรับรู้ถึงนโยบายที่จะกระทบถึงตัวประชาชนตั้งแต่สองคนขึ้นไป (ธัญญา ไยทอง, 2548) ในการนิยามความหมายของการสื่อสารทางการเมืองโดยส่วนใหญ่ครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ภาครัฐและประชาชน สอดคล้องกับมุมมองของ มานูเอล ปาเรซี ไมกัส (Manuel Paresi Maicas) ที่ได้กล่าวถึงบทบาทของความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและบริบททางสังคม ได้แก่ รัฐบาล พรรคการเมือง และกลุ่มบุคคล โดยมีการโน้มน้าวใจเพื่อนำไปสู่อำนาจ ผลประโยชน์ทางการเมืองผ่านรูปแบบของข่าวเหตุการณ์ต่าง ๆ การโฆษณาชวนเชื่อ หรือการเบี่ยงเบนข้อเท็จจริง (นันทนา นันทวโรภาส, 2558) ช่องทางต่าง ๆ ที่ผู้ส่งสารใช้เพื่อเป้าประสงค์ทางการเมืองในบางครั้งถูกเรียกว่าสื่อซึ่งจะมีความหลากหลายตามแต่ละยุคสมัย ในแนวคิดด้านกระบวนการสื่อสารทางการเมืองตามมุมมองของเรย์ โรเบิร์ต (Ray Robert) ได้แบ่งองค์ประกอบเป็น 4 ประการ ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ หรือช่องทาง และผู้รับสาร (Berio, D. K., 1960 อ้างถึงในยุทธพร อิศรชัย, 2559) ในขณะที่เอเวอร์

เรทท์ เอ็ม โรเจอร์ (Everett M. Rogers) ได้จัดองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารเป็น 6 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร 2) สาร 3) สื่อหรือช่องทาง 4) ผู้รับสาร 5) ผลกระทบ และ 6) ผลย้อนกลับ (Rogers, E. M., 1973, อ้างถึงในยุทธร อิสระชัย, 2559) โดยในงานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นศึกษากระบวนการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตที่มีต่อการต่อต้านพุทธศาสนาผ่าน 6 องค์ประกอบตามแนวคิดของเอเวอร์เรทท์ เอ็ม โรเจอร์เป็นสำคัญ

แม้ว่าพุทธศาสนาจะมีความแตกต่างจากศาสนาหลักอื่น ๆ ในสังคมของสหภาพโซเวียต ไม่ว่าจะเป็นคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์และอิสลาม โดยเฉพาะในเรื่องการนับถือพระเจ้า แต่รัฐบาลของโซเวียตก็มีมุมมองเชิงลบและมีท่าทีในเชิงระแวดระวังศาสนาดังกล่าวในหลาย ๆ ช่วงเวลา ทั้งนี้เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาที่ขับเคลื่อนการดำรงชีวิตของผู้นับถือ อีกทั้งในช่วงแรกของการตั้งรัฐโซเวียตพุทธศาสนาสามารถดึงดูดผู้คนให้มาสนับสนุนการปกครองระบบซาร์และต่อต้านรัฐบาลของพรรคคอมมิวนิสต์ได้ หลายประการข้างต้นสามารถเป็นอุปสรรคต่อการผลักดันอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของประเทศในภาพรวม จึงเป็นโจทย์ที่สำคัญของภาครัฐในการกระตุ้นผู้คนให้เข้าสู่สังคมที่ไร้ศาสนา โดยเฉพาะความท้าทายหลังการเปลี่ยนระบอบการปกครองใหม่ในทศวรรษที่ 1920-1930 ของสหภาพโซเวียต นำมาสู่ปัญหาของการวิจัยว่าสหภาพโซเวียตมีแนวทางการสื่อสารทางการเมืองที่มีต่อประเด็นด้านพุทธศาสนาอย่างไรในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้สาเหตุของการวิจัยในช่วงเวลานี้เนื่องจากเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านบทบาททางการเมืองครั้งสำคัญของภาครัฐโดยมีปัจจัยความเชื่อความศรัทธาของผู้คนที่มิต่อรัฐเป็นเรื่องเดิมพันความสำเร็จของการปกครองประเทศ ภาครัฐโซเวียตจะมีแนวทางในการประนีประนอมผลประโยชน์ในด้านความเชื่อของชาวพุทธอย่างไรเพื่อไม่ให้เกิดกระแสการต่อต้านในช่วงแรก และมีแนวทางไปสู่การผลักดันอุดมการณ์ของตนพร้อมกับกำจัดบทบาทของพุทธศาสนาอย่างไรในช่วงเวลาต่อมา การศึกษาวิจัยในประเด็นนี้จึงสามารถช่วยเปิดมุมมองถึงการรับรู้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพุทธศาสนาในสหภาพโซเวียต การรับมือกับความท้าทายจากปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะในทางการเมืองและการดำรงไว้ซึ่งพลังของความศรัทธาของผู้คนที่มิต่อพุทธศาสนาศาสนาที่ตนนับถือ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาททางการเมืองของพุทธศาสนาในสหภาพโซเวียตในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตเพื่อต่อต้านพุทธศาสนาในประเทศในทศวรรษที่ 1920-1930

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งมีขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในดินแดนสหภาพโซเวียตช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 จากแหล่งข้อมูลวิจัยในภาษารัสเซียเป็นหลักในสื่ออิเล็กทรอนิกส์
2. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร มีการใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนาเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของพุทธศาสนาในสหภาพโซเวียตช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 ตลอดจนการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารทางการเมืองผ่านองค์ประกอบทั้ง 6 ส่วน ตามแนวคิดการสื่อสารทางการเมืองของเอเวอร์เรทท์ เอ็ม โรเจอร์ ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ผู้ส่งสาร 2) สาร 3) สื่อหรือช่องทาง 4) ผู้รับสาร 5) ผลกระทบ และ 6) ผลย้อนกลับ (Rogers, E. M., 1973, อ้างถึงในยุทธพร อิศรชัย, 2559)
3. สรุปและอภิปรายผลการศึกษาและการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

สรุปผลการวิจัย

1. บทบาททางการเมืองของพุทธศาสนาในสหภาพโซเวียตในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 มีการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านมุมมองของชาวพุทธท้องถิ่นที่มีต่อระบอบอำนาจใหม่ (การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียต) ตลอดจนแรงกดดันทางการเมืองและนโยบายของผู้นำสหภาพโซเวียตในขณะนั้น ในช่วงแรกพุทธศาสนายังคงมีบทบาทหลักต่อการเคารพและความศรัทธาของผู้คน โดยยังไม่ได้รับการต่อต้านจากรัฐบาลกลาง ทั้งนี้รัฐบาลกลางโซเวียตได้ให้ช่วงเวลาผู้คนที่ท้องถิ่นที่นับถือพุทธศาสนาเพื่อการปรับตัวและเปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นผู้ที่ไม่นับถือศาสนา อีกทั้งยังเห็นประโยชน์จากชาวพุทธในการเป็นกำลังสำคัญเพื่อการปฏิวัติในภูมิภาคตะวันออกบริเวณใกล้เคียงเนื่องจากผู้คนที่นับถือพุทธศาสนามักกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคเอเชียและตะวันออกไกลของประเทศ อาทิ จีน มองโกเลีย แต่ในช่วงเวลาต่อมาพุทธศาสนามีบทบาทในฐานะภัยคุกคามทางศาสนาที่เป็นอุปสรรคต่ออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่พรรคคอมมิวนิสต์ยึดถือ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความศรัทธาในพุทธศาสนาได้อยู่คู่กับผู้คนที่ท้องถิ่นจากหลายเมืองในดินแดนของรัสเซีย ก่อนการถือกำเนิดขึ้นของสหภาพโซเวียต พุทธศาสนาในดินแดนของรัสเซียเป็นพุทธศาสนาแบบทิเบตหรือพุทธศาสนานิกายวัชรยาน (นิกายเกลูปา) เชื่อมโยงดินแดนของทางใต้รัสเซียในทวีปเอเชีย

ที่ใกล้ชิดกับดินแดนทิเบต จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาปรากฏขึ้นในรัสเซียในช่วงศตวรรษที่ 17 หลังจากที่ชาวคัลมียเคียรับสัญชาติรัสเซีย และในกลางศตวรรษดังกล่าวพุทธศาสนาได้แพร่ขยายไปยังผู้คนท้องถิ่นในเมืองบูเรียเตีย (Buryatia) พระนางแคทเธอรีนที่ 2 แห่งจักรวรรดิรัสเซียได้แต่งตั้งตำแหน่ง “ปาติโต ฮัมโบ-ลามะ” (Pandito Hambo Lama) หรือสังฆนายกพุทธศาสนาขึ้นในเขตไซบีเรียตะวันออกของประเทศ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ถึงการยอมรับพุทธศาสนาในจักรวรรดิรัสเซียอย่างเป็นทางการ ต่อในปี ค.ศ. 1914 ดินแดนตูวา (Tuvan) ซึ่งเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาได้เข้ามาอยู่ภายใต้การอารักขาของจักรวรรดิรัสเซีย จึงอาจกล่าวได้ว่าดินแดนหลักทางพุทธศาสนาในรัสเซียประกอบไปด้วยสามเมืองมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อันได้แก่ สาธารณรัฐบูเรียเตีย (Republic of Buryatia) สาธารณรัฐคัลมียเคีย (Republic of Kalmykia) และสาธารณรัฐตูวา (Tuvan Republic)

ในช่วงหลังจากการปฏิวัติเข้าสู่สหภาพโซเวียตซึ่งมีนัยยะถึงการเข้าสู่ระบอบการปกครองและอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ พุทธศาสนายังคงเป็นศาสนาที่ได้รับการต่อต้านซ้ำกว่าศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์และอิสลาม พุทธศาสนาภายใต้การนำของฮัมโบ-ลามะอักวานโดชียเยฟ (Agvan Dorzhiev) เน้นการประนีประนอมและแสดงถึงความภักดีของบรรดาชาวพุทธที่มีต่อรัฐบาลกลางของสหภาพโซเวียต โดยโน้มน้าวให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธว่าไม่ได้เป็นศาสนาแต่เป็นหลักคำสอนในทางปรัชญาที่ไม่ได้ต่อต้านความเป็นวิทยาศาสตร์และลัทธิคอมมิวนิสต์ อีกทั้งยังอยู่บนรากฐานของการใช้เหตุผลและไม่มีความเชื่อในเรื่องพระเจ้า (Скрыникова, Т. Д., 2003) อย่างไรก็ตามในช่วงต้นทศวรรษที่ 1920 พบความไม่สอดคล้องกันในมุมมองทั้งทางศาสนาและทางการเมืองของบรรดาลามะ โดยสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มหลัก คือ 1 กลุ่มอนุรักษนิยมผู้คัดค้านการปฏิรูปแนวความคิดทางศาสนา และ 2 กลุ่มหัวก้าวหน้าที่เน้นปรับปรุงและปฏิรูปทางความคิดให้สอดคล้องกับยุคสมัย กลุ่มอนุรักษนิยมไม่ยอมรับต่ออำนาจของรัฐบาลโซเวียต ในขณะที่กลุ่มหัวก้าวหน้าเน้นการประนีประนอมและปรับตัวเข้าหารัฐบาลกลาง จึงถูกกล่าวหาจากลามะกลุ่มอนุรักษนิยมว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ (Синицин, Ф. Л., 2014)

การผลักดันการปฏิรูปศาสนาและการยกระดับสถานะของพุทธศาสนาในบริบทของสหภาพโซเวียตของลามะกลุ่มก้าวหน้าไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ทั้งนี้เนื่องจากความขัดแย้งและความเห็นต่างทางความคิดกับบรรดาลามะกลุ่มอนุรักษนิยม และอีกหนึ่งในข้อสังเกตที่สำคัญ คือ จำนวนลามะกลุ่มอนุรักษนิยมมีสัดส่วนที่สูงกว่ากลุ่มหัวก้าวหน้าทั้งในเมืองบูเรียเตียและคัลมียเคีย โดยในเมืองบูเรียเตียคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 31 ต่อร้อยละ 18.5 ในขณะที่เมืองคัลมียเคียมีสัดส่วนร้อยละ 60 ต่อร้อยละ 40 (Всесоюзный съезд буддистов (обновленцев), 1927)

นอกจากนี้ความล้มเหลวของความพยายามให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโซเวียตมีสาเหตุหลักมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลกลางโดยเฉพาะภายใต้การนำของสตาลินในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 ถึงต้นทศวรรษที่ 1930 ที่ต้องการกำจัดและทำลายศาสนาต่าง ๆ รวมถึงพุทธศาสนาให้หมดไป จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวพุทธศาสนาได้เปลี่ยนสถานะเป็นภัยคุกคามของรัฐ

ในทศวรรษที่ 1930 พุทธศาสนาและผู้ศรัทธาเริ่มกลายเป็นเป้าโจมตีของทางการโซเวียต เฉกเช่นเดียวกับศาสนาอื่นที่ได้รับการกำจัดก่อนหน้านี้ พุทธศาสนาถูกลดบทบาทความสำคัญอย่างเป็นทางการในฐานะศาสนาแห่งคำสอนและสิ่งที่หล่อหลอมจิตใจของชาวพุทธ ดังจะเห็นได้จากกรณีการปราบปรามเชิงรูปธรรมผ่านการสั่งปิดวัดอารามของชาวพุทธในเมืองบูเรียเตีย มีการขับไล่ลามะออกจากอารามหรือวัดซึ่งถือเป็นครั้งแรก ๆ ที่ผู้คนชาวบูเรียเตียหลายคนใช้ชีวิตแบบไร้ที่พึ่งทางศาสนา รัฐบาลโซเวียตใช้มาตรการเพื่อปราบปรามสงฆ์หรือลามะตามลำดับชั้น ความอาวุโส และความมั่งคั่ง กล่าวคือ กลุ่มที่หนึ่ง ลามะมีตำแหน่งสูงและมีฐานะร่ำรวยจะถูกจับและต้องโทษประหารชีวิตหรือไม่ก็ถูกส่งตัวไปยังค่ายกักกันแรงงานกูลัค กลุ่มที่สอง ลามะที่มีตำแหน่งระดับกลางหรือลามะอาวุโสจะถูกส่งตัวไปยังค่ายกักกันแรงงานกูลัคโดยจะไม่ต้องโทษถึงประหารชีวิต และกลุ่มที่สาม ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ ลามะหนุ่มและสามเณรถูกบังคับให้ออกจากวัด ดำเนินชีวิตแบบฆราวาสโดยมีนโยบายถึงการรับสถานะใหม่ในการเป็นพลเมืองชาวโซเวียตที่ไร้ซึ่งศาสนา อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาครัฐในการผ่อนปรนการปราบปรามและต่อต้านพุทธศาสนาถูกนำมาใช้ในช่วงหลังทศวรรษที่ 1930-ช่วงต้นทศวรรษที่ 1940 ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาของสงครามโลกครั้งที่สอง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภัยคุกคามจากศัตรูภายนอกประเทศ ผู้นำประเทศในยุคสตาลินมีความต้องการนำศาสนามาเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมกำลังใจและการหลอมรวมเป็นหนึ่งในประชาชนในประเทศในการทำสงครามกับศัตรูภายนอกเป็นสำคัญในเวลาต่อมา

2. กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของภาครัฐสหภาพโซเวียตเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาในประเทศช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 สามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดของเอเวอร์เรทท์ เอ็ม โรเจอร์ที่ได้แบ่งองค์ประกอบเป็น 6 ส่วนดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ผู้ส่งสาร: กลไกการต่อต้านพุทธศาสนาผ่านการโฆษณาชวนเชื่อประกอบขึ้นจากผู้ส่งสารหลักคือหน่วยงานภายใต้ชื่อสหภาพนักต่อสู้เอเทนิสม (League of Militant Atheists) ซึ่งเป็นหน่วยงานย่อยของคณะกรรมการเพื่อการดำเนินการตามกฎหมายในการแบ่งแยกคริสตจักรออกจากรัฐ ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลกลางของโซเวียต หน่วยงานดังกล่าวมีช่วงเวลาปฏิบัติตามภารกิจในการต่อต้านศาสนาทุกประเภทในช่วงปี ค.ศ. 1925-1941 (Kishkina, A., 2014)

2.2. สาร: ในเนื้อหาของสารมีเป้าประสงค์สำหรับการต่อต้านพุทธศาสนาผ่านโฆษณาชวนเชื่อโดยพุ่งเป้าไปที่การลดความน่าเชื่อถือของพุทธศาสนาและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1 การกล่าวถึงพุทธศาสนาในฐานะสิ่งที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า โดยทางการเน้นนำเสนอผลเสียของการมีพุทธศาสนาว่าจะสามารถนำไปสู่ความล้มเหลว ชีวติที่ยากลำบาก ความเจ็บป่วย และหนทางของความเสื่อม มีการกล่าวถึงกรณีชาวบูเรียเทียและชาวคัลมียเคียที่อาศัยอยู่ในสังคมของพุทธศาสนาและมีสถานะของความเป็นทาสจนกระทั่งการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนตุลาคม หรือกรณีของประเพณีแลกรรยาในสังคมพุทธศาสนาของบูเรียเทียที่ถือเป็นการลดคุณค่าของผู้หญิง แม้ว่าในความเป็นจริงประเด็นดังกล่าวมาจากการคดธรรมนิยมท้องถิ่นของผู้คนมากกว่าตัวพุทธศาสนาก็ตาม (Синицин, Ф. Л, 2012б) โดยสามารถตีความได้ว่าสหภาพโซเวียตภายใต้อุดมการณ์แบบคอมมิวนิสต์จะนำสังคมไปสู่สิ่งที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ความเจริญ การอยู่บนรากฐานของความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยไม่มีศาสนาเป็นอุปสรรค และผู้คนจะมีอารยะและทุกเพศจะได้รับเกียรติมากขึ้น

ประเด็นที่ 2 การกล่าวโจมตีไปยังบุคคลที่เกี่ยวข้องทางศาสนา โดยเกิดขึ้นในหลายกรณี ได้แก่ การกล่าวโจมตีฮัมโบ-ลามะอักวาน โดซียเยฟ และภิกษุคนอื่น ๆ ว่ามีความพยายามในการประจบประแจงเอาใจเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยพยายามเชิญระบบการบริหารงานของโซเวียตเพื่อหวังรักษาผลประโยชน์ส่วนตน และแม้ว่าโดซียเยฟจะเสียชีวิตไป หน่วยงานของรัฐยังคงมีการเผยแพร่เนื้อหาเพื่อมุ่งโจมตีตัวผู้นำทางศาสนาท่านดังกล่าวต่อไป เช่น การกล่าวหาว่าโดซียเยฟตัวแทนของหน่วยสืบราชการลับของญี่ปุ่น (Синицин, Ф. Л, 2012б) ลามะและภิกษุท่านอื่น ๆ ได้รับการกล่าวหาว่ามีการประพฤติผิด เช่น การเล่นพนัน การกินดอกเบียร์ เป็นต้น มีการโจมตีไปที่วิถีชีวิตของลามะไม่ว่าจะเป็นการได้จำวัดบนเตียงขนาดใหญ่ การได้สวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่มีราคาแพง การโจมตีไปยังลามะทางการแพทย์แบบทิเบตว่าเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับลัทธิลอลกวง และในทางกลับกันมีการเน้นข้อดีของแพทย์แบบโซเวียตที่สามารถรักษาคนไข้ได้โดยวิธีการที่ทันสมัยต่างจากลามะทางการแพทย์ที่ไม่สามารถรักษาคนไข้ได้จากการสวดมนต์ การกล่าวโจมตีกล่าวหาลามะว่ามีส่วนในการทำให้ผู้ศรัทธาในท้องถิ่นได้รับอันตรายจากปัญหาทางสุขอนามัย กล่าวคือ การห้ามรักษาความสะอาด และการมีสุขอนามัยส่วนบุคคลเป็นการทำบาป ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 ลามะและภิกษุถูกกล่าวหาว่ามีแนวคิดต่อต้านนโยบายรวมของภาครัฐทั้งในเขตบูเรียเทียและคัลมียเคีย อาทิ ลามะในบูเรียเทียประกาศไม่ให้ผู้คนเข้าร่วมโครงการนารัฐเพราะจะทำให้เกิดโรคภัย หรือ

ลามะในคัลมียเคีย ถูกกล่าวหาว่าได้สร้างความหวาดกลัวให้กับผู้คนโดยเชื่อมโยงการเข้าร่วมนารวมกับการทำบาปหรือการทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์โกรธเคือง

ประเด็นที่ 3 การเชื่อมโยงพุทธศาสนากับความเป็นศัตรูทั้งในและจากนอกประเทศ กล่าวคือ หน่วยงานของโซเวียตเน้นการย้อนประวัติศาสตร์ความขัดแย้งในช่วงก่อนเปลี่ยนผ่านการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ว่าปาดิโต ฮัมโบ-ลามะ หรือสังฆนายกพุทธศาสนานามว่าอิตีเกิลอฟ (Dashi-Dorzho Itigilov) ได้ให้การช่วยเหลือแก่ฝ่ายระบอบซาร์เพื่อขยายอิทธิพลของจักรวรรดิรัสเซียไปยังดินแดนมองโกเลีย หรือการที่พุทธศาสนาแบบทิเบตในประเทศได้ให้การรับใช้จักรวรรดิญี่ปุ่น การเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาเป็นเครื่องมืออันทรงพลังของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมและผู้ที่ยึดมั่นในกษัตริย์ อาทิ มีการกล่าวถึงความเชื่อมโยงขององค์ดาไลลามะที่ 13 กับมหาอำนาจจักรวรรดินิยมทางตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหราชอาณาจักร แม้ว่าในความเป็นจริง องค์ดาไลลามะไม่เข้ากับอำนาจของฝ่ายใด มีการกล่าวถึงพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการต่อต้านการปฏิวัติ โดยลามะถูกกล่าวหาว่าได้ทำหน้าที่สวดส่องกลุ่มคนที่มีแนวคิดปฏิบัติและส่งเสริมให้กับทหารชาวหรือกองกำลังที่ให้การสนับสนุนระบอบซาร์ การกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างลามะแบบทิเบตกับพวกชาตินิยมและผู้ที่ทำให้เกิดลัทธิฟาสซิสต์ในบูเรียตียและคัลมียเคีย การกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ญี่ปุ่นที่ไม่ศรัทธาต่อคำสอนของตน ดังกรณี คำสอนการห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แต่ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ของญี่ปุ่นกลับอวยพรให้ชาวญี่ปุ่นสังหารประชาชนชาวรัสเซียให้สำเร็จ (Синицин, Ф. Л., 2012б)

2.3. สื่อหรือช่องทาง: สหภาพนักต่อสู้เพื่อเอกราชซึ่งเป็นหน่วยงานหลักรวมถึงหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางการเมืองเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาในประเทศ ใช้ช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อโฆษณาชวนเชื่อประเภทสื่อสิ่งพิมพ์หลายลักษณะ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์จากส่วนกลาง คือ หนังสือพิมพ์ “Bezbozhnik” (Безбожник) วารสาร “Bezbozhnik u Stanka” (Безбожник у станка) วารสาร “Antireligioznik” (Антирелигиозник) สื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่น คือ วารสาร “Erdem ba shazhan” (Эрдэм ба шажан: Наука и религия) หนังสือพิมพ์ “Uur” (Уур: Заря) หนังสือพิมพ์ “Shene baydal” (Шэнэ байдал: Новая жизнь) วารสาร “The voice of the Buryat-Mongol” (Голос бурят-монгола) ซึ่งปรากฏทั้งในภาษารัสเซียและภาษาท้องถิ่น (Балдано, М.Н. & Соболева, А.Н., 2014) นอกจากนี้ยังมีการทำโปสเตอร์ทางการเมืองเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ตลอดจนการจัดบรรยายและการประชุมวิชาการด้านการต่อต้านศาสนาต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมถึงพุทธศาสนา

2.4. ผู้รับสาร: การนำเสนอโฆษณาชวนเชื่อเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาผู้รับสารหลักคือประชาชนชาวโซเวียตที่นับถือพุทธศาสนาโดยเน้นไปยังเมืองหลัก ๆ ที่มีจำนวนชาวพุทธจำนวนมากในสหภาพโซเวียตอันได้แก่ เมืองบูเรียเตีย เมืองคัลมียเคีย และเมืองตูวา อย่างไรก็ตามในเมืองใหญ่อ่างเช่นตปีเตอร์เบิร์กซึ่งเป็นเมืองหลวงในยุคจักรวรรดิรัสเซียก็มีวัดสำหรับพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ผู้รับสารจึงครอบคลุมชาวพุทธที่อยู่ในเมืองใหญ่ด้วยเช่นกัน

2.5. ผลกระทบ: ในด้านผลกระทบจากการสื่อสารทางการเมืองของทางการโซเวียตในการต่อต้านพุทธศาสนาผ่านโฆษณาชวนเชื่อพบถึงผลลัพธ์บางส่วนที่ทำให้ประชาชนชาวพุทธกลายเป็นผู้ที่ไม่นับถือศาสนาใดและกลายเป็นสมาชิกขององค์กรทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต อย่างไรก็ตามก็ติดกรณดังกล่าวหากประเมินในภาพรวมแล้วยังถือเป็นส่วนน้อย ตัวชี้วัดที่สำคัญของการไม่ประสบความสำเร็จคือการเพิ่มเข้ามาเป็นสมาชิกของสหภาพนักต่อสู้เทวนิยมในระดับท้องถิ่นเพื่อต่อต้านพุทธศาสนามีค่อนข้างจำกัด ดังจะพบได้จากตัวเลขการเข้าเป็นสมาชิกของคนท้องถิ่นในหน่วยงานดังกล่าวในเมืองบูเรียเตียที่แม้ว่ามีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปีจากปี ค.ศ. 1928 มีจำนวนราว 3,000 คน ไปสู่ปี ค.ศ. 1938 มีจำนวนประมาณ 13,000 คน แต่เมื่อเทียบกับประชากรชาวบูเรียเตียทั้งหมด สมาชิกของสหภาพนักต่อสู้เทวนิยมมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 6.2 ในขณะที่สมาชิกที่เป็นคนท้องถิ่นและเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับหน่วยงานดังกล่าวในเมืองคัลมียเคียช่วงปี ค.ศ. 1929 มีจำนวนประมาณ 500 คนโดยคิดเป็นสัดส่วนต่อประชากรชาวคัลมียเคียเพียงร้อยละ 0.3 (Синицин, Ф. Л., 2012a) จึงอาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารทางการเมืองเพื่อเป้าหมายในการต่อต้านพุทธศาสนายังไม่ประสบผลในแง่ของการรับรู้ของผู้คนในท้องถิ่นเพื่อเปลี่ยนจากความเชื่อความศรัทธาไปสู่บุคคลที่ไร้ศาสนาและเป็นพลเมืองในอุดมคติของทางการ

2.6. ผลย้อนกลับ: การศึกษาผลย้อนกลับเป็นการเปลี่ยนสถานะจากผู้ส่งสารกลายเป็นผู้รับสารเพื่อรับรู้ถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการดำเนินนโยบายสำหรับการสื่อสารทางการเมือง ในกรณีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการด้านการสื่อสารทางการเมืองเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาในหลายเมืองแห่งพุทธศาสนา คือ สหภาพนักต่อสู้เทวนิยมได้ประชุมหารือร่วมพรรคคอมมิวนิสต์และตระหนักถึงผลลัพธ์ที่ไม่สามารถปลูกกระแสการต่อต้านพุทธศาสนาตลอดจนการสร้างการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในสังคมของผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเป็นสังคมที่ผู้คนไร้ซึ่งศาสนาในเมืองบูเรียเตียและคัลมียเคียได้ สิ่งที่ประสบความสำเร็จในเชิงรูปธรรมมีเพียงการกำจัดศาสนวัตถุและศาสนสถาน ได้แก่ การสั่งปิดอารามหรือวัด การเผาทำลายหนังสือและวัตถุทางศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนการบังคับให้ลามะที่หนุ่มเป็นฆราวาส นโยบายดังกล่าวยังคงไม่สามารถสร้างผลกระทบต่อการเปลี่ยนสังคมพุทธเป็นสังคมที่ไร้ศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของพรรคคอมมิวนิสต์ได้

อย่างยั่งยืน ความพยายามในการปลุกกระแสต่อต้านพุทธศาสนาในเมืองบุรีรัมย์ในเวลาต่อมายังคงประสบความล้มเหลว ในขณะที่บทบาทของหน่วยงานย่อย ๆ ต่าง ๆ ของสหภาพนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนในเมืองศีลขันธ์กลับมีน้อยลงและไม่ปรากฏการทำงานที่เป็นรูปธรรม (Дорджиева, Г. Ш., 2001)

อภิปรายผลการวิจัย

1. พุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองในยุคสมัยของสหภาพโซเวียตช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 อย่างปฏิเสธไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างจากในยุคสมัยของจักรวรรดิรัสเซียที่ซาร์ในฐานะผู้ปกครองยังคงให้สิทธิในการนับถือศาสนาในเมืองท้องถิ่นของตน อาทิ กรณีของเมืองบุรีรัมย์ การปรากฏความเชื่อมโยงระหว่างการเมืองกับพุทธศาสนาในสหภาพโซเวียตช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งแม้ว่าจะเป็นศาสนาที่ผู้คนส่วนน้อยนับถือเมื่อเทียบกับคริสต์ นิกายออร์ทอดอกซ์และอิสลาม เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่พุทธศาสนาอยู่ในการรับรู้ของผู้คนว่าเป็นหนึ่งในศาสนาที่มีรากฐานมาจากความเชื่อความศรัทธา โดยตัวศาสนาเองในมุมมองเชิงอุดมการณ์ตามลัทธิมาร์กซ์-เลนินถือเป็นปรีชาญาณและเป็นหนึ่งในอุปสรรคต่อการผลักดันสังคมเพื่อประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพและโลกในอุดมคติของคอมมิวนิสต์ เนื่องจากศาสนาถูกมองว่าเป็นสิ่งที่มอมเมาประชาชนทำให้สามารถหลงลืมความทุกข์ยากจากการถูกกดขี่และครอบงำจากผู้ที่อยู่เหนือกว่า หรือชนชั้นปกครองในสังคม อีกทั้งในบริบทของโซเวียตศาสนายังสามารถเป็นเครื่องมือในการต่อต้านการปฏิวัติและสิ่งที่คอยสนับสนุนการกลับมาของระบอบซาร์ได้ พุทธศาสนาในสหภาพโซเวียตช่วงดังกล่าวจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

พุทธศาสนาในช่วงแรกหลังจากการขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตยังไม่ได้รับการต่อต้านชัดเจนทั้งนี้เนื่องจากทางการเล็งเห็นถึงโอกาสในการใช้เวลาเปลี่ยนผ่านความเชื่อความศรัทธาของผู้คนไปสู่ชาวโซเวียตที่ไม่นับถือศาสนา อีกทั้งยังเล็งเห็นถึงโอกาสในการใช้ประโยชน์จากผู้คนจากเมืองพุทธ อาทิ เมืองบุรีรัมย์ เมืองตูวา เพื่อเป้าหมายในการปฏิวัติในภูมิภาคตะวันออกไกลจากความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อประโยชน์ของภาครัฐได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของนนทวุฒิ ราชกาวิ (2557) ที่กล่าวถึงบทบาทของพุทธศาสนาในบริบทของสังคมไทยที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมเพื่อการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ต่อมาหลังจากการเริ่มนโยบายต่อต้านพุทธศาสนา ส่งผลให้ผู้นำทางพุทธศาสนานำการปรับตัวทางการเมืองโดยการประนีประนอมกับรัฐบาลโซเวียตซึ่งเผชิญกับอุปสรรคสำคัญสองประการที่ทำให้พุทธศาสนาไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

โซเวียตได้ ประการแรก ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างฝ่ายลามะกลุ่มอนุรักษนิยมที่ไม่ยอมรับต่ออำนาจรัฐของโซเวียตและฝ่ายลามะหัวก้าวหน้าที่ยพยายามปรับตัวเข้าหาและยอมรับในอำนาจของโซเวียตเพื่อความอยู่รอดดังกรณีของฮัมโบ-ลามะอักวาน โคชีเยฟ ประการที่สอง การปรับเปลี่ยนท่าทีของผู้นำในพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องการผลักดันแนวนโยบายในการต่อต้านพุทธศาสนา

ด้วยเหตุผลประการที่สองส่งผลให้ในช่วงทศวรรษที่ 1930 ภายใต้การนำของสตาลินมีการปรามปรามกลไกทางพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม แต่ในช่วงท้ายของทศวรรษดังกล่าวกลับเปลี่ยนท่าทีเพราะต้องการให้พุทธศาสนาเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญในการหล่อหลอมจิตใจของผู้คนเพื่อรับมือกับภัยของศัตรูทางการเมืองในสงครามโลกครั้งที่ 2 การปรับเปลี่ยนสถานะทางการเมืองภายใต้อุดมการณ์คอมมิวนิสต์และการปรับตัวของพุทธศาสนามีลักษณะที่ไม่คงที่ตามบริบทของสถานการณ์นั้น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของวาสนา วงศ์สุววัฒน์ (2564) ที่กล่าวถึงบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนและขบวนการทางสังคมแนวพุทธ ทั้งนี้เป็นที่สังเกตได้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีนโยบายทางศาสนาที่ปรับเปลี่ยนอยู่ในหลายครั้งโดยมีปัจจัยทางความมั่นคงของชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง พุทธศาสนาในหลายกรณีจึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบททางสังคมได้

2. กระบวนการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาในประเทศช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 พบใน 6 องค์ประกอบที่สำคัญตามแนวคิดของ Everett M. Rogers (1975) ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร: สหภาพนักต่อสู้เทวนิยม (League of Militant Atheists) หน่วยงานย่อยของคณะกรรมการเพื่อการดำเนินการตามกฎหมายในการแบ่งแยกคริสตจักรออกจากรัฐ 2) สาร: เนื้อหาของสารกล่าวถึงประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ สารระบุถึงพุทธศาสนาในฐานะสิ่งที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและสามารถนำไปสู่ความล้าหลัง ชีวิตที่ยากลำบาก ความเจ็บป่วย และหนทางของความเสื่อม สารที่กล่าวโจมตีไปยังบุคคลที่เกี่ยวข้องทางศาสนา โดยเฉพาะประเด็นด้านการลดความน่าเชื่อถือของลามะและผู้นำทางศาสนา เช่น พฤติกรรมที่แสดงความโลภ การทุจริต การเล่นการพนัน การเป็นสายลับให้กับชาวต่างชาติ เป็นต้น สารที่เชื่อมโยงพุทธศาสนากับความเป็นศัตรูทั้งในและจากนอกประเทศ โดยเปรียบพุทธศาสนาเป็นเครื่องมืออันทรพลงของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมและผู้ที่ยึดมั่นในกษัตริย์ เครื่องมือในการต่อต้านการปฏิวัติ 3) สื่อหรือช่องทาง: สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปวารสารและหนังสือพิมพ์ทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นในภาษารัสเซียและภาษาท้องถิ่นนั้น ๆ การทำโปสเตอร์ทางการเมือง รวมถึงการจัดบรรยายและการประชุมวิชาการด้านการต่อต้านศาสนาพุทธศาสนา 4) ผู้รับสาร: ประชาชนชาวโซเวียตที่นับถือพุทธศาสนาโดยเน้นไปยังเมืองบูเรียเตีย เมืองคัลมียเคีย และเมืองตูวา 5) ผลกระทบ: ในภาพรวมยังไม่ประสบความสำเร็จ

เนื่องจากไม่สามารถเปลี่ยนความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นได้ให้เข้าเป็นสมาชิกในหน่วยงานของรัฐและเลิกนับถือศาสนาได้ 6) ผลย้อนกลับ: การตระหนักถึงความล้มเหลวในการผลักดันกระแสการต่อต้านพุทธศาสนาในเมืองพุทธต่าง ๆ ในโซเวียตของพรรคคอมมิวนิสต์และสหภาพนักต่อสู้เอเวอรีน

อาจกล่าวได้ว่าองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารทางการเมืองของเอเวอรีน เอ็ม โรเจอร์ตามที่พิจารณาในบริบทของการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตเพื่อการต่อต้านพุทธศาสนาสอดคล้องกับแนวคิดของการศึกษาการสื่อสารทางการเมืองของฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Lasswell, H. D., 1948) ที่ได้พิจารณาถึงขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ จากจุดเริ่มต้นไปสู่จุดหมายปลายทาง ได้แก่ ใคร (Who) สื่อสารอะไร (Says What) ผ่านช่องทางใด (in Which Channel) ไปยังบุคคลใด (to Whom) และเกิดผลเช่นไร (With What Effect) โดยนักวิชาการเน้นย้ำถึงผลกระทบที่มักจะเกิดขึ้นโดยเสมอ และจากกรณีของการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตมักมีลักษณะที่แตกต่างจากโลกเสรีนิยมเพราะความแตกต่างในด้านอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นตัวแปรสำคัญของการตัดสินใจในการดำเนินการต่าง ๆ โดยสอดคล้องกับทฤษฎีสื่อสารการเมืองของซีเบิร์ต ปีเตอร์สัน และชรัมม์ (Siebert, F. S., Peterson, T. & Schramm W., 1963) ที่ว่าประเทศที่มีการเมืองการปกครองแบบใดก็มักจะมีรูปแบบตามแนวคิดทฤษฎีนั้น ๆ โดยการสื่อสารของสหภาพโซเวียตอยู่ภายใต้ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม สื่อจะเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างความสำเร็จเน้นการเสนอข่าว มุมมองความคิดเห็นที่สอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ในขณะที่โลกเสรีมักอยู่ภายใต้กรอบของทฤษฎีสื่อมวลชนประชาธิปไตยที่สามารถเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับสื่อมวลชน สามารถตรวจสอบรัฐบาลผ่านสื่อได้

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาด้านการสื่อสารทางการเมืองของสหภาพโซเวียตเพื่อการต่อต้านพระพุทธศาสนาในประเทศช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 พบถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาในฐานะส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวพุทธกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่สะท้อนให้เห็นว่าศาสนาอาจไม่ใช่สิ่งที่เป็นอุปสรรคกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์โดยสมบูรณ์ตามหลักการ กรณีศึกษาของสหภาพโซเวียตทำให้เห็นถึงนโยบายที่ไม่คงที่ของพรรคคอมมิวนิสต์ที่มีต่อศาสนา แม้ในบางช่วงเวลาทางการจะมีนโยบายในการปราบปรามศาสนาอย่างเข้มงวด แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยนท่าทีตามบริบทและความเหมาะสมกับสถานการณ์ซึ่งสอดคล้องกับการแปรผันนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่มีต่อศาสนาในดินแดนของตน อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าเป็นปราชญ์ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนท่าทีในการสื่อสารทางการเมืองของภาครัฐ คือ อำนาจของความศรัทธาที่ผู้คนมีต่อศาสนาที่ตนนับถือ จากกรณีชาว

พุทธสหภาพโซเวียตที่ต้องเผชิญและสามารถรับมือกับความท้าทายทางการเมืองในยุคสมัยสหภาพโซเวียต เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า การมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การต้องการความสงบในจิตใจ ความรอดพ้นในทางจิตใจ หลักการสันติวิธี เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ศรัทธาชาวพุทธ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาที่มีต่อมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มนุษย์มากมายไม่ยอมที่จะสละทิ้งไว้เบื้องหลัง แม้ว่าจะมีแรงกดดันหรือการถูกบังคับจากปัจจัยภายนอกก็ตาม

นอกจากนี้การศึกษาในเรื่องดังกล่าวยังสามารถเป็นกรณีศึกษาเพื่อเข้าใจถึงองค์ความรู้ด้านแนวความคิดสื่อสารทางการเมืองของภาครัฐซึ่งในหลากหลายกรณีไม่สัมฤทธิ์ผลตามที่รัฐในฐานะผู้ส่งสารตั้งเป้าหมายไว้ ดังกรณีของหน่วยงานรัฐโซเวียตในการสื่อสารเพื่อกำจัดบทบาททางศาสนา แม้ว่าจะอยู่ในระบอบการปกครองแบบเบ็ดเสร็จและมีอำนาจหลักเพียงหนึ่งเดียวในการบริหารจัดการต่าง ๆ แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการได้รับการสนับสนุนจากผู้คนถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของรัฐเช่นเดียวกัน การสื่อสารหลักเพื่อทำลายบทบาททางพุทธศาสนาจึงไม่สามารถกระทำผ่านการบังคับ การโฆษณาชวนเชื่อเพื่อทำลายภาพลักษณ์ทางศาสนา และการกำจัดลักษณะทางกายภาพทางศาสนาได้เพียงเท่านั้น แต่ต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อเรียกความเชื่อมั่นและความศรัทธาของผู้คนที่ต่อพรรคและอุดมการณ์ที่สามารถนำประโยชน์มาสู่ผู้คนในฐานะปัจเจกและสังคมส่วนรวมได้ เนื่องจากหัวใจสำคัญของการเข้าถึงประสิทธิภาพของการสื่อสารคือการได้รับความเชื่อถือและความศรัทธาของผู้คนที่ต่อรัฐ และหากในท้ายที่สุดรัฐตระหนักว่าประชาชนในบางสังคมไม่สามารถอยู่โดยไร้ซึ่งความศรัทธาที่มีต่อศาสนาได้ ควรมีการสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมืองที่สามารถผสมผสานและปรับตัวเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นของผู้คนอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานและสถาบันการศึกษาด้านพุทธศาสนาในประเทศไทยควรมีแนวทางในการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันทางพุทธศาสนาในรัสเซียทั้งในเมืองใหญ่ (อาทิ เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก) และเมืองพุทธในภูมิภาคเอเชีย (อาทิ สาธารณรัฐบูเรียตียา)
2. องค์กรทางพุทธศาสนาในประเทศไทยควรมีแนวทางในการพัฒนากลไกความร่วมมือทางพุทธศาสนากับเมืองพุทธของรัสเซียในปัจจุบันอันประกอบไปด้วยสาธารณรัฐบูเรียตียา (Republic of Buryatia) สาธารณรัฐคัลมียเคีย (Republic of Kalmykia) และสาธารณรัฐตูวา (Tuvan Republic)

เอกสารอ้างอิง

- ธัญญา ไยทอง. (2548). *กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมืองของสาขาพรรคประชาธิปัตย์*. (วิทยานิพนธ์ นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นนทวุฒิ ราชกาวิ. (2557). ความเชื่อแบบพุทธไทยในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2508-2519. *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 1(2), 101-139.
- นันทนา นันทโรภาส. (2558). *สื่อสารการเมือง: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ : แมสมิเดีย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา*. เข้าถึงได้จาก https://www.tungsong.com/e_Library/data/แก่นแท้พุทธศาสนา.htm
- พัททล เสวตวรรณ และพระครูอุทัยกิจพิพัฒน์. (2565). การสื่อสารทางการเมืองของนักการเมือง. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 8(2), 377-389.
- ยุทธพร อิศรัชย์. (2559). *แนวความคิดการสื่อสารทางการเมือง*. เอกสารประกอบการสอน หน่วยที่ 8. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วาสนา วงศ์สุรวัฒน์. (2564). พัฒนธรรมกับการปฏิวัติ: ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนกับขบวนการทางสังคมแนวพุทธ. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 21(1). 238-268.
- Berio, D. K. (1960). *The Process of Communication*. New York : Holt, Rihehart and Winston, Inc.
- Kishkina, A. (2021). *Антирелигиозная пропаганда на страницах журнала «Безбожник»*. Retrieved from <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/124999/120382071.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Lasswell, H. D. (1948). *The Structure and Functional of Communication in Society. The Communication of Ideals*. New York : Harper and Row Publishers.
- Marx Engels Archive. (1932). *Karl Marx: Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. Retrieved from <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/comm.htm>
- Rogers, E. M. (1973). *Communication Strategies for Family Planning*. New York : Free Press.

- Siebert, F. S., Peterson, T & Schramm W. (1963). *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Illinois : University of Illinois Press.
- Балдано, М.Н. & Соболева, А.Н. (2014). Деятельность союза воинствующих безбожников в Бурят-монгольской АССР. *Современные проблемы науки и образования*, 4, 1-8.
- Всесоюзный съезд буддистов (обновленцев). (1927). *Антирелигиозник*, 3, 48-49.
- Дорджиева, Г. Ш. (2001). *Буддийская церковь в Калмыкии в конце XIX - первой половине XX века*. М.: ИРИ РАН.
- Синицин, Ф. Л. (2014). *Буддизм в СССР: попытка обновления в 1920-х гг.* Retrieved from https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/37857/1/978-5-7741-0224-2_2014_56.pdf
- Синицын, Ф. Л. (2012а). Антибуддийская деятельность Союза воинствующих безбожников (1925-1941). *Информационная безопасность регионов*, 1(20), 153-157.
- Синицын, Ф. Л. (2012б). Антибуддийская пропаганда в СССР в 1925-1946 гг.. *Вопросы истории*, 7, 65-76.
- Скрыникова, Т. Д. (2003). Традиционная культура и в самоидентификации Бурят. *Религия и идентичность в России*, 121-153.
- Трикстер. (2021). *Сколько верующих было в СССР в 1937 году?*. Retrieved from <https://dzen.ru/media/trickster/skolko-veruiuscih-bylo-v-sssr-v-1937-godu-61910ee49380933c07f23acd>

